

Anmeldelser.

Peder Hansen Resens Atlas Danicus. Bornholm. Oversættelse ved Johs. Knudsen. Kbh. (Gad) 1925.

Samtidig med at Michaelisgillet i Sverige har udsendt fjerde Bind af Olaus Magnus: Historia om de nordiska folken og dermed afsluttet Oversættelsen af den berømte Bog, har Johannes Knudsen taget fat paa Oversættelsen af Resens Atlas, idet han har gjort Begyndelsen med Afsnittet Bornholm. Det er dog næppe det svenske Foretagende, der har tilskyndet Johs. Knudsen til at gøre sit Forsøg, men han har ment, at det var et nyttigt Arbejde, — at han ved en Oversættelse af det gamle antikvarisk-topografiske Værk og ved at publicere det originale Billedstof kunde række Haand til de mange, som rundt i Landet sysler med deres Egns Historie og gerne vilde se efter i »Resen«. Det er jo saaledes, at intet Haandskrift i det kgl. Bibliotek bruges tilnærmelsesvis saa meget som Ms. Uldall 186 fol., der gælder for den fuldstændigste Copi af Resens Atlas Danicus.

Førend Oversættelsen af Afsnittet om Bornholm kunde begyndes, var det nødvendigt at skaffe Rede paa Haandskriftmaterialet til denne Part af Værket og faa Overblik over de forskellige Redaktioner, der foreligger. Johannes Knudsen har i Hovedsagen truffet det rette. Gl. kgl. S. 734 fol., som er Resens Materialsamling og Udkast, og E. don. var. 23 fol., der giver os Johan Brunsmunds Redaktion, drager han frem i første Række, og disse Haandskrifter lægger han til Grund for sin Oversættelse. Men han er ikke klar over, at der efter Brunsmunds Redaktion er fulgt endnu en Redaktion. Brunsmund havde i Aarene 1684—1687 sat det store Materiale til Atlas Danicus i Form, men efter Resens Død i 1688 gjorde hans Enke Contract med Magister Christen Aarslev om en Omarbejdelse, som ogsaa kom i Stand i Løbet af nogle Aar¹. Den korteste Bornholms-Beskrivelse,

¹ I Juni 1692 afleverer Aarslev 3 Bind »som hand af afgangne Petri Resenii Atlante Danico hafver extraherit og sat udi Stil, udi hvilche findes I. Selandiæ descriptio cum insignibus regum Daniæ antiquis et recentibus, II. Fioniæ et insularum eo spectantium, dioeceseos Aalburgensis, Viburgensis, Aarhusiensis et Ripensis, III. Bornholmiæ, Feroarum, Grønlandiæ«. (Danske Magazin 4. R. VI 357).

»descriptio prima« i Ms. Uldall 186 fol. III 123—150 er Del af Aarslevs Redaktion.

Det kan have sin Værdi at kaste et Blik ud over det store Atlas-Materiale og se Arbejdet i de tre Stadier fra Resens, Brunsmands og Aarslevs Haand. Af Resens egne Samlinger og Udkast foreligger kun faa Rester in originali, nemlig AM. 359 fol., AM. 361 fol., AM. 362 fol. og Gl. kgl. S. 734 fol., der giver Brudstykker af Sjælands Beskrivelse samt Beskrivelsen af Møen og af Bornholm. Det jydsk og fyenske Stof og Samlingerne til Laalands og Falsters Beskrivelse kendes kun stykkevis og kun gennem Copi¹.

Fra Brunsmands Haand har vi fire Conceptor til hans Redaktion af Atlas Danicus, nemlig E don. var. 20 fol., E don. var. 21 fol., E don. var. 23 fol. og Ny kgl. S. 1087 fol. Af disse giver E don. var. 20 fol. den almindelige Indledning til Sjælands Beskrivelse samt »Notabilia per agros«, E don. var. 21 fol. omfatter Vordingborg, Præstø, Store Heddinge etc., E don. var. 23 fol. Møen, Bornholm, Gotland og Samsø, Ny kgl. S. 1087 fol. Færøerne, Island og Grønland. De to sidstnævnte Dele existerer ogsaa i Renskrifter ved en eller anden Skrivners Haand og med Titel skreven af Resen selv, hvorved de er godkendte og betegnede henholdsvis som fjerde [rettet til: tredje] og syvende eller sidste Tome af Danmarks Beskrivelse².

Aarslevs Arbejde er repræsenteret ved tre sirligt skrevne Manuscripter, der stammer fra een og samme Haand og er rigt forsynede med indklæbet Billedmateriale³. E don. var. 19 fol. rummer Sjælland, AM. 360 fol. omfatter Fyen, Laaland og Falster og de jydsk Stifter, Gl. kgl. S. 735 fol. Bornholm, Færøerne og Grønland. Disse tre Bind giver ikke blot Hovedparten af Aarslevs Redaktion⁴, men er efter al Sandsynlighed hans originale Manuscripter.

I de talrige Afskrifter af Atlas Danicus eller dets Dele er Brunsmands og Aarslevs Redaktioner stærkt fremtrædende; snart møder vi den ene, snart den anden. Der er ikke Grund til at gaa nærmere ind paa den Sag; men een Afskrift er der eller Samling af Afskrifter, som indtager en Særstilling og kræver Omtale, det er Ms. Uldall 186 fol., de syv store Bind, hvori en Mængde

¹ Et Blad af Resens Beskrivelse af Mariager er blevet bevaret, idet han havde lagt det ind i sin danske Retshistorie (Addit. 100 fol.) ved det Sted, hvor han omtaler Thord Degn.

² E don. var. 24 fol. og Ny kgl. S. 1088 fol.

³ 42 Stykker i E don. var. 19 fol., og 75 Stykker i AM. 360 fol.

⁴ Jfr. Stoffets Fordeling i de af ham afleverede 3 Manuscripter. I Acta consistorii ²⁵/₆ 1692 nævnes, at endnu et Bind, nemlig Topographia Hafniæ, afleveredes.

Stof er sanket sammen, og hvor Redaktionerne staar, nu to, nu tre, Side om Side.

Hvad er egentlig det Uldallske Manuscript? Hvornaar og efter hvis Initiativ er det blevet til?

For at besvare disse Spørgsmaal maa vi først, saa vidt det er muligt, gøre Rede for Atlas-Materialets Skæbne efter Resens Død. Hans efterladte Papirer blev i Slutningen af Aaret 1688 overleveret til Chr. Aarslev, og i 1690 blev de givet tilbage til Universitetet og deponerede i Universitetsbiblioteket¹. Men i de følgende Aar blev der fra Tid til anden gjort Udlaan af Materialet — Kobberplader saavel som Manuscripter² —, og synderlig omhyggeligt blev der ikke holdt sammen paa det, — dertil er for meget blevet spredt omkring. Maaske er dog Adspredelsen begyndt allerede i Resens Tid, da han for at gøre Værket saa fuldkomment som muligt sendte Concepterne ud til Gennemsyn hos kyndige Folk. Bornholmbeskrivelsen synes, som Johs. Knudsen formoder, at have været hos Amtmand Thomas Fincke til Revision, Beskrivelsen over Ribe Stift hos Biskop Chr. Lodberg, Kortene over Island og Grønland blev sendt til Bispen i Skalholt³. Paa den Vis kan et og andet være glemt og blevet ude. Samlingerne til Beskrivelsen af Ringsted, Slagelse, Sorø og Næstved har maaske været til Gennemsyn hos Peder Syv, der hørte til Resens Hjælpere. Vist er det, at de blev i hans Eje⁴. Tidlig eller sent er Mss. Ny kgl. S. 1087 fol., Gl. kgl. S. 734 fol. og Gl. kgl. S. 735 fol. og E. don. var. 19 fol. og 24 fol. blevet skilt fra det øvrige Materiale og var i det 18. Aarhundrede dels hos Gottlob Lehmann i Rendsborg, dels hos Hans Gram, dels hos Langebek og Th. Bircherod. Gennem saadanne Stykker, der var kommet ud blandt Folk, og gennem de Afskrifter, som interesserede Personer inden Branden i 1728 tog paa Universitetsbiblioteket af Dele af Materialet, holdtes Kendskab til Atlas Danicus vedlige. Den mest interesserede af alle var Vincents Lerche, som gennem nogle Aar lod en Student skrive Atlas-Materialet af og ogsaa fik Lov til at tage Aftryk af Kobberpladerne. Efter Branden var hans Afskrifter efter Atlas Danicus

¹ Danske Magazin 4. R. VI 359.

² Exempelvis: Acta consistorii ²¹/₁ 1702: Blev bevilget, at Collega Chr. Reitzer maatte faa Resenii Manuscripta ned af Bibliotheket, naar han derfor giver sin Revers.

³ Samlinger til jydsk Historie og Topografi VII 161. — Resens Notater i Ny kgl. S. 1088 fol. — Danske Magazin 4. R. VI 354.

⁴ Siden kom de til Fr. Rostgaard og udgør nu Nr. 361 fol. i den Arne-magnæanske Samling; se Rostgaards Notater i Ny kgl. S. 275 8vo. I AM. 361 fol. findes et Kort over Næstved tegnet af Johannes Meier.

en stor Skat, som han skinsygt rugede over. Sønnen Chr. Lerche undte heller ikke andre at se det herlige Exemplar, men da det ved hans Død i 1752 overgik til Kongens Eje, fik L. Lauridsen de Thurah, der havde samlet meget Stof sammen ved Hjælp af det Materiale og de Copier, der var i de lærdes Hænder, Tilladelse til at laane de 5 store Bind for gennem dem at supplere, hvad han maatte mangle. Saaledes fik Thurah sit Exemplar i Stand; det var 7 Bind i Stor-Folio. Det kgl. Exemplar gik under i Slotsbranden 1794, men Thurachs Afskrift maa efter alt at dømme være identisk med Ms. Uldall 186 fol., der gennem A. G. Moltkes, H. Treschows og Uldalls Hænder er kommet til det kgl. Bibliotek. I Fortalen til 3dje Bind af Den danske Vitruvius (Gl. kgl. S. 728 fol.) har Thurah fortalt dette Stykke Overleveringshistorie, og ud derfra har allerede Werlauff dannet sig den Mening, at vor »Resen« stammer fra L. L. de Thurah¹. Naar man ser, hvorledes Ms. Uldall 186 fol. er blevet til, forstaar man bedre det chaotiske Indhold og Textens Mangler.

Det er ikke let at sætte Atlas-Stoffet i Form, som det ligger for os i Stumper og Stykker. Johannes Knudsen gør Brunsmunds Redaktion til Hovedtexten og giver i Noter og Tilføjelser hvad der yderligere kan hentes af Resens eget Udkast. Umiddelbart synes man, at det naturligste var at give Arbejdet, som det kom fra Resens Haand, og kun, hvor det oprindelige Stof svigtede, at gribe til Bearbejdelserne; men maaske er den Resenske Redaktion for fragmentarisk, maaske har den Brunsmundske faa eller ingen Lacuner og kan danne Basis gennem hele Værket.

Til Texterne har Johs. Knudsen knyttet Oplysninger om Resens Kilder og har Fortjenesten af at have paavist, at Rasmus Pedersen Raufns *Chronica Boringiaca* i stor Udstrækning ligger til Grund for Fremstillingen. Ogsaa om andre Hjemmelmænd og Hjælpere giver han Besked, ligesom han orienterer i den trykte Litteratur, hvoraf Resen øste Lærdom, naar det gjaldt fjern Oldhistorie og Etymologi, og som han til det Brug excerperede ligesaa ukritisk, som han nøgternt og fast byggede andre Dele af sit Værk op paa Indberetninger og arkivalisk Materiale. Det hører med til Udgiverens Planer at skaffe Klarhed over Resens Arbejdsmaade, og med Rette fremhæver han, at først, naar hver enkelt Del af Atlas Danicus har været underkastet Analyse, kan Helheden vurderes. En saadan Undersøgelse kunde vel lønne sig;

¹ Ved Siden af de Thurachs Fortale er Kofod-Ancher: Den danske Lovhistorie II 384 en Kilde til Oplysning om Overleveringsforholdene. — Langebek har skrevet af for L. L. de Thurah; hans Haand genkendes i Begyndelsen af Bind IV.

vi har alle været med til at plyndre Resens Atlas stykkevis, men den gamle Patriot fortjener, at vi engang betragter hans Værk i sin Helhed saaledes, som det, stort i Anlæg, fremgik af det 17. Aarhundredes glødende Interesse for »Antiquitates«.

Ellen Jørgensen.

Edv. Egeberg: Silkeborg Slot. I-III. Kbh. (Steen Hasselbach). 1923—24. Af lokalhistoriens snart ikke så få dyrkere hører Edv. Egeberg sikkert til de betydeligste. Gennem adskillige afhandlinger i »Samlinger til jydsk historie og topografi« og »Århus stifts årbøger« har han ydet bidrag til sit fødesogns, Linå sogns, historie, og i det omfangsrige værk: Silkeborg Slot forsøger han at skildre dette i Linå sogn beliggende slots historie fra de ældste efterretninger om det og ned til dets endelige bortsalg fra kronen i det 18. århundredes anden halvdel.

Egebergs arbejde om Silkeborg slot har mange gode sider. Det er smukt udstyret med talrige billeder, hvad der tjener Silkeborg byråd, der har bekostet udgivelsen, og forlaget til ære. Og det er, hvad man naturligvis også har grund til at vente af en pennens mand, meget velkrevet. Dog forekommer stofinddelingen noget kaotisk. I. del indeholder de 3 afsnit: »Slottets beliggenhed, udseende og indretning«, »Slottet under adel og bisper« samt »Livet på og om Silkeborg slot navnlig i lenstiden«. II. del fortæller om de enkelte lensmænd (1536—1661) og giver yderligere bidrag til slottets historie under disse. III. del beretter om slot og gods under Fischerne (1660'erne til 1720) og giver som afslutning en skildring af godset som ryttergods (1720—1767); som et slags tillæg får man her desuden en skildring af Silkeborg mølle og Silkeborg kro.

Men foruden at være meget velkrevet er Egebergs værk tillige båret af en sjælden evne til at leve sig ind i og sammen med de svundne tider, og det må herved i høj grad siges at være egnet til at vække den historiske sans, en opgave, der naturligt må ligge lokalhistorikeren på sinde. Og det er en frugt af mange års samvittighedsfulde granskninger i lensregnskaber, tingbøger, kirkebøger m. m. og et smukt vidnesbyrd om, hvor meget der navnlig i kulturhistorisk henseende kan fås ud af disse kilder, når man giver sig stunder til at lade dem tale. Eksempelvis skal jeg nævne de bidrag, som i II. del findes om de ved krigen i det 17. årh. i Jylland fremkaldte store ødelæggelser, eller den